

Bevezetés

A II. Rákóczi Ferenc tiszteletére készült 20. századi emlékművek művészei a legismertebb 18. századi Rákóczi-portrékat vették mintául. Köztéri szobrok sokaságán ábrázolták, ábrázolják életének főbb eseményeit, a hős és győzedelmes hadvezért, a nemzeti panteon kiemelkedő alakját. A főként magyar vonatkozású köztéri műveket számon tartó Köztérkép-adatbázis szerint 143 II. Rákóczi Ferencet ábrázoló szobor, dombormű van Európában (www.kozterkep.hu). Az emlékművek 95 százaléka Magyarországon, néhány további Szlovákiában, Romániában, Franciaországban és Törökországban található (1. KÉP).

A Rákóczi-tisztelet, -kultusz, -emlékezet a 20. század elejétől nyilvánulhatott meg emlékművekben is. Az első mű az 1903-ban Tiszabecsen felállított obeliszk domborműve, amit sok szobrászati alkotás követett a következő időbeni eloszlásban:

1901–1910:	6	1941–1950:	–	1981–1990:	10
1911–1920:	5	1951–1960:	2	1991–2000:	16
1921–1930:	2	1961–1970:	4	2001–2010:	51
1931–1940:	7	1971–1980:	8	2011–2019:	28

Összesen: 139 emlékmű

Megállapítható, hogy 2001–2010 közé esik a Rákóczi-tisztelet köztéri emlékművekben megnyilvánuló csúcspontja, 1941–1950 között viszont egyetlen alkotás sem készült. A legtöbb mű bronzból készült (97), ennél jóval kevesebb mű anyaga kő

Rákóczi emlékművek Európában

(25), tizenegy készült fából, öt terrakottából, samottból, kerámiából vagy pirográ-nitból. Az adatbázis természetesen nem teljes, de reprezentatív mintát kínál a Rákó-czi-ábrázolásokból.

Az emlékművek felállításának motivációja (1.) helyi emlékhely felállítása vagy (2.) nemzeti panteon tagja.

(1.) A helyi emlékhelyek létrehozásának apropója rendszerint Rákóczi adott településen vagy közelében való tartózkodásának, nyertes csatáinak az évfordulója. Az első helyi emlékmű a tiszabecsi református templom mellett, annak kertjében áll, amit a Rákóczi-szabadságharc első, 1703. július 14-én a tiszabecsi Bajnok-dűlőn kivívott győzelmének 200. évfordulóján, 1903. szeptember 20-án avattak.

Az életnagyságú, Rákóczit ábrázoló bronz portrédombormű az obeliszk felső részén látható, alkotója nem ismert.

(2.) A Nemzeti panteon tagjaként felállított Rákóczi-emlékmű például a ba-latonalmádi Öregparkban (ma Szent Erzsébet-liget) az 1910-es években felavatott szobor, ahol Petőfi Sándor (Izsó Miklós, avatás: 1902. július 31.) és Kossuth Lajos (Holló Barnabás, avatás: 1903. aug. 23.) szobrának társaságában áll. Mindhárom közadakozásból állíttatta az Almádi Kör: a bronz mellszobrok magas, almádi vö-röskő-talapzaton állnak. A Rákóczi-szoborra több évig gyűjtött a társaság: például 1908-ban a Balatoni bál bevételét a Rákóczi-szoboralap javára fordították. Tehát nem a Szekfű Gyula *A száműzött Rákóczi 1715–1735* című könyvén való méltatlankodás miatt állították, ahogy Váth János *A balatonalmádi róm. kat. egyházközség története* című könyvében állította (*Magyar egyháztörténeti vázlatok 1*, Budapest, 1989, 426.), hanem jóval annak 1913-as megjelenése előtt már elhatározták felállítását. A félalakos Rá-kóczi-szobor Holló Barnabás műve, avatásá-nak ideje egyelőre ismeretlen.

A Rákóczi-ikonográfia szempontjából vizsgálva a műveket, a legtöbb ábrázolás a három felnőttkori portréfestmény valamelyikét követi szorosan, vagy ötvözi többnek az elemeit. A szobrok és a domborművek legnagyobb része Mányoki Ádám 1712-es olajfestményét vette mintául. Az ikonográfia szempontjából ugyancsak jelentős előkép Mányoki 1707-es mellportréja, az 1703-as félalakos portré viszont nem ihlette meg a 20. századi szobrászokat. A lovasszobrok előké-pül főként az 1694-es lovas metszettek szolgálhattak, ötvözve a portré olajfestmények arcvonásaival.

A *Borsszem Jankó* satírikus hetilap 1904. április 24-i számának címlapján (2. KÉP)

kommentálta a magyar politikai életben a Rákóczi hamvainak Magyarországra hozatalával kapcsolatos fordulatot. Azaz Ferenc József április 18-án kelt királyi levelét, melyben hozzájárult a hamvak hazahozatalához: a kompozíció középpontjában egy magas talapzaton lévő Rákóczi-mellszobor látható, melynek előképe Mányoki Ádám 1712-es olajfestménye. A szobor két oldalán a kacagányt és kucsmát viselő Thaly Kálmán és Tisza István kivont karddal díszörséget áll. A büsztt előtt három labanc viseletű alak hódol meghajlással. A szobortalapzat előtt babérkoszorúban a „KIRÁLYI KÉZIRAT” felirat olvasható. A karikatúra Rákóczi-mellszobra Mányoki Ádám 1712-es Rákóczi-portróját követi.

Köztéri szobrokhoz kapcsolódó néhány Rákóczi-ünnepség

Rákóczi Ferenc és társainak 1906. október 29-én történt kassai újratemetése előtt négy hónappal, 1906. június 17-én emléktáblát avattak Érsekújváron, a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség során, Kossuth Lajos és Czuczor Gergely szobrával, valamint Bercsényi Miklós és Bottyán János emléktáblájával együtt. A Rákóczi-emléktáblát az Érseki Palota falán helyezték el, ahol egy ideig Rákóczi is lakott. Az ünnepségen beszédet mondott Thaly Kálmán és Rabár Endre, a szoborbizottság elnöke. Az első világháború után mindhárom emléktábla és a két szobor elpusztult vagy eltávolították. Az emléktáblák közül Bercsényiét 1939 áprilisában, Rákócziét 1943 októberében helyezték vissza.

1906 után számos városban tervezték Rákóczi-szobor felállítását, s az anyagiak előteremtésére helyi szoboralapot, szoborbizottságot hoztak létre. A Szegedi Rákóczi Egyesületnek az volt a célja, hogy a városban, „az ország legmagyarabb városában”, Rákóczinak szobrot emeljenek. Ennek megvalósítására alakult a Rákóczi-szoborbizottság. Amikor 1909 novemberében Szeged városa elfogadta ifj. Vastagh György szobrász tervezetét a Rákóczi-szoborra, a művész azzal indokolta a kivitelezés mások ajánlatánál alacsonyabb költségeit, hogy már készített hasonló szobrot Munkácson és Beregszászon.

Az avatást eredetileg 1910 októberére tervezték. 1910 szeptemberében a sajtóban ellentétes hírek jelentek: egyes lapok szerint a szobor elkészült, de vita támadt a felállítás helyszíne körül, más hírek szerint a művész késett a mintázással, s csak 1911 februárjában készült el. Az 1870-es évektől, de főként Lázár György polgármestersége (1891–1915) idején Szeged egyébként a szobrok városává vált, hisz az első világháború előtti negyven évben állítottak emlékművet – többek között – Dugonics Andrásnak, Deák Ferencnek, Kossuth Lajosnak és Tisza Lajosnak.

Az 1912. szeptember 29-i felavatás előtt a szobrot kiállították a Múcsarnok 1911-es jubiláris téli tárlatán. Az avatás előtti estén a szegedi színházban Szigligeti Ede művét, a *II. Rákóczi Ferenc fogságát* adták elő, a szoboravatási ünnepség pedig vasárnap este Rákóczi-bállal ért véget. 1930-ban a szobrot új helyre tették át Szegeden, majd 1935-ben Rákóczi halálának 200. évfordulóján, az országos ünnepségek egyik központi helyszíne ifj. Vastagh György szobra lett.

Az 1930-as évektől a korabeli sajtó mellett a Filmhíradó egy-három perces felvételei is tudósítottak a szoboravatásokról és a Rákóczi-ünnepségekről.

1932. október 9-én a romhányi csata síkján felavatták a „II. Rákóczi Ferenc halhatatlanságát” hirdető emlékművet a Rákóczi-szabadságharc utolsó, 1710. január 22-én történt, jelentősebb hadművelete emlékére. A romhányi Rákóczi-emlékműbizottság belügyminisztériumi anyagi segítséggel tudta megvalósítani a nyolc méter magas obeliszket, tetején turulmadárral, oldalán II. Rákóczi Ferenc és Károlyi Sándor portré-domborművével.

Az emlékmű felállítását Markó Miklós a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője és Dr. Szuchovszky Sándor orvos kezdeményezte, de aktívan részt vett a munkában Markó Árpád, a Hadtörténeti Múzeum vezetője is. Istók János szobrászművész és Münk Dezső építész mérnök alkotásának oldalán a csatában részt vett magyarok névén kívül a svéd, francia és lengyel katonák neve is olvasható. Az avatás igazi országos esemény volt, melyen részt vett Gömbös Gyula miniszterelnök is. Az eseményről a Filmhíradó megőrzött számunkra egy egyperces filmfelvételt, melyen hallható Zsoldos Béla főispán beszédének egy részlete: „Minden helyébe találhatsz másikat is, de hazát, nemzetet, akár csak istent, egynél többet nem. Rákóczi az örök igazsághoz fellebbezett. Ahhoz maradt hű, eskü nélkül is és önmagához. És lett az örök tiltakozás és az örök reménység.”

1943 áprilisában, a svéd hetek keretében svéd vendégek jelenlétében koszorúztak a romhányi Rákóczi-emlékműnél, amelyen magyar nyelvű beszédet mondott Björn Collinder, az uppsalai egyetemi finnugor tanszékének tanára.

Rákóczi halálának 200. évfordulóján, 1935. október 6-án Sárospatakon avatták fel Horváth Géza egész alakos Rákóczi-szobrát. Sárospatakon mindig is nagy kultusza volt Rákóczinak, mivel gyermekként több évet töltött Patakon, és 1708-ban felnőttként országgyűlést tartott a várban. A Filmhíradó felvétele Enyedi Andor református püspök beszédéből őrzött meg részletet: „II. Rákóczi Ferenc a magyar nemzet legnagyobb áldozathozója. A mai, mindennel megalkuvó korban szinte érthetetlen, ahogy ő lemondott mindenről, még a hazájáról is, pedig egy kis elvtagadással, egy aláírással mindent megtarthatott, és mindent megmenthetett volna. A lemondásánál csak a szenvedése volt nagyobb. Nagy tanítás nekünk is arra, hogy vállaljuk és viseljük a magyar sors keresztjét, olyan türelemmel, amint ő.”

Az ország fővárosában 1937. május 2-án állították fel az első Rákóczi-emlékművet, Pásztor János lovasszobrát. Ez a legismertebb Rákóczi-szobor. 1935-ben, Rákóczi halálának 200. évfordulóján rendelte meg az állam. A Parlament előtt felállított, hat méter magas bronzszobor 4,7 méter magas gránit talapzaton áll. A szobrász az alkotást állami megbízásként készítette el. Így nyilatkozott az alkotásról öt évvel később: „Mindig előzetes tanulmányokat végzek. Beleélem magam a feladat szellemébe, úgyhogy mire hozzáfogok a mintázáshoz, már nincs szükségem modellre, ami csak gátolná a művészi erő érvényesülését. A Rákóczi-szobor készítése előtt rengeteget jártam a bécsi levéltárban, felkutattam forrásmunkákat, de végül is anynyi ellentétes véleményt olvastam össze, hogy visszatértem lélekben a diákkori Rá-

kóczi-ideámhoz, és azt mintáztam meg... A bécsi spanyol lovasiskolában figyeltem meg mozgás közben a lovakat, nem egy lovat állítottam be modellül. A műterembe nem lépett be ló. Utcán járva is ellestem egy-egy megfelelő részletet, fület, lábat, fejét. Így rakódott össze bennem az anyag, aminek alapján hozzáfoghattam a művészi alkotáshoz.” Az avatásról ismerünk egy kétperces Filmhíradó-felvételt, melyen Darányi Kálmán miniszterelnök beszédének egy részlete hallható: „Magyarország függetlensége és ősi alkotmányának szabadsága érdekében vívott harcaiban, küzdelmeiben az önzetlen hazaszeretnek és a páratlan áldozatkészségnek oly nemes példáját adta II. Rákóczi Ferenc.”

Ugyanebben az évben egy hónappal később, 1937. június 12-én, a párizsi magyar kolónia és főként Dobay-Székely Andor festő kezdeményezésére megszülető Rákóczi-emlékmű avatására került sor Grosbois-ban, annak emlékére, hogy 220 éve, 1717-ben Rákóczi onnan indult Törökországba. A kopjafát imitáló emlékmű avatásáról és annak körülményeiről az egyperces filmfelvétel mellett Zolnai Béla beszámolója ad képet: „A párizsi atmoszféra kedvező alakulása tette lehetővé, hogy a Párizs melletti Grosbois-dülőben, Yerres községben, a régi kamalduli kolostor kertjének falában egy Rákóczi-emlékoszlopot lehetett fölállítani. Párizs egy magyar zarándokhellyel lett gazdagabb, Yerres község pedig, amelynek tisztos előjárói ékes beszédekkel vették át a »baráti magyar nemzet« fiának, a nagy szabadsághősnek és szent remetének emlékművét, idegenforgalmi nevezetességet kapott: máris elhatározták egy Rákóczi-múzeum berendezését. [...] A leleplezési ünnepélyen, amelyet a magyar kormány képviselői is megtiszteltek megjelenésükkel, a legszebb beszédet a fiatal [Émile] Pillias mondotta, aki – a magyar történelmi irodalom teljes ismerete alapján – páthosználküli, emberi hangon vázolta a száműzött és Grosbois-ban megnyugvást találó Fejedelem lelki viszontagságát, misztikus válságait és vallási individualizmusát. Rákóczi, XIV. Lajos, Nicole, Pascal, Saint-Augustin nevei hangzottak a kamalduli remeteség százados fáin alatt és egy pillanatra a magyar múlt emléke egybeforrott a francia történelemmel.” A Rákóczi-múzeum ugyan nem készült el, de időszaki kiállítások időről időre felelevenítik Rákóczi személyiségét és korát. Legutóbb Tirts Tamás gyűjteményéből rendeztek kiállítást 2019 szeptemberében a Yerres-i André Malraux-teremben.

Új tendenciák a Rákóczi-emlékműveken

2006-ban, Rákóczi 1906-os kassai újratemetésének százéves évfordulóján számos Rákóczi-szobrot avattak (Nagyecsed, Oroszlány, Dabas-Sári, Bekecs, Kassa, Munkács), különböző megemlékezések több hónapos sorozata zajlott le Szlovákiában és Magyarországon. Az ünnepségsorozat márciusban Borsiban kezdődött, áprilisban felavatták a kassai Rákóczi-szobrot, az újratemetés évfordulóján pedig Kassán kezdődtek ünnepségek.

Az egész alakos lovasszobrok és a mellszobrok százéves sorozata után néhány művész az utóbbi három évtizedben jobban elszakadt a klasszikus Rákó-

czy-ikonográfiától. Megjelenik a szobrokon a gyermek Rákóczi, édesanyjával vagy az ülő fejedelem. Matl Péter *Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc* című, életnagyságú alkotása alacsony talapzaton áll a munkácsi vár Lorántffy-bástyáján, a város melletti magaslaton. A 2006. február 27-én felavatott szobor azt a jelenetet ábrázolja, amikor a vár feladása után Bécsben anyát és fiát elszakították egymástól.

Varga Imre szobrászművész II. Rákóczi Ferenc trónon ülő alakját 1998. december 19-én állították fel Siófokon a Dél-balatoni Kulturális Központ belső udvarában, majd 2005-ben, a pecsétadományozás 300. évfordulóján került végleges helyére, a város Fő terére. II. Rákóczi Ferenc fejedelem ugyanis 1705-ben pecsétet adományozott Siófoknak, a szobrot ennek 200. évfordulóján helyezték át a város főterére.

Ezen ikonográfiai újítások mellett természetesen továbbra is dominálnak a klasszikus Rákóczi-portrék. Sok kisebb településre jellemző a helyi mester által fából készített nemzeti panteon felállítása. Ezek ritkán magas minőségűek, az alakok gyakran alig felismerhetőek. 2018–2019-ben hat Rákóczi-szobrot avattak, köztük egyet Balatonakarattyán és egyet Beregszászban. A 2018. augusztus 11-én felavatott bronz Rákóczi-mellszobor a Balatonakarattyai Fürdőtelep Egyesület fennállásának 90 éves ünnepére közadakozásból készült, alkotója Berecz Lajos mérnök ezredes, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Karának főigazgatója, aki 2000 óta mintegy 20 köztéri szobrot készített bronzból.

A beregszászi egész alakos lovas emlékművet 2019. december 17-én avatták fel, Győrfi Lajos alkotása. A szobrász Mátyóki Ádám 1712-es portréját követte: a korábbi lépő és ágaskodó Rákóczi-lovaszobrokkal összehasonlítva itt a ló és lovasa statikus.

Vörös András: Nekropolis